

M I N I S T E R S T W O O Ś W I A T Y

PROGRAM NAUCZANIA
OŚMIOKLASOWEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

(TYMCZASOWY)

HISTORIA

KLASY V—VIII

WARSZAWA 1963

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

PL 7-2(1,63)

Program nauczania osmioklasowej szkoły podstawowej (tymczasowy) : historia
; klasy V - VIII / Ministerstwo Oświaty. - Wyd. 1. - Warszawa : Państw.

Zakł. Wydawn. Szkol., 1963. - 43 S.

Einheitssacht.: Lehrplan <Polska> / Geschichte / 1963

Grundschule, Kl. 5 - 8

94/1537

BS78

Georg-Eckert-Institut

1 038 412 X

PL Z-2(1,63)

Program nauczania osmioklasowej szkoły podstawowej (tymczasowy) : historia
; klasy V - VIII / Ministerstwo Oświaty. - Wyd. 1. - Warszawa : Państw.

Zakł. Wydawn. Szkol., 1963. - 43 S.

Einheitssacht.: Lehrplan <Polska> / Geschichte / 1963

Grundschule, Kl. 5 - 8

94/1537

Georg-Eckert-Institut BS78

1 038 412 X

PROGRAM NAUCZANIA
OŚMIOKLASOWEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

(TYMCZASOWY)

HISTORIA

KLASY V—VIII

WARSZAWA 1963

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek

99/1537

PL

Z-2
(1,63)

UWAGI WSTĘPNE

Historia jako nauka wykrywa prawidłowości procesu dziejowego. Wyjaśnianie praw rozwoju społeczeństw przyczynia się do zrozumienia zjawisk współczesnego życia oraz perspektyw dalszego rozwoju ludzkości.

Nauczanie historii w szkole, oparte na wybranym materiale z dziejów ojczystych i powszechnych, pozwoli uczniom zrozumieć, że aktualny układ stosunków ekonomiczno-społecznych w Polsce i w świecie jest wynikiem długiego rozwoju, którego siłą motoryczną jest walka klas oraz że walka ta prowadzi do zwycięstwa socjalizmu na całym świecie.

Nauczanie historii ma na celu kształtowanie uczuć patriotyzmu i internacjonalizmu, świadomej i czynnej postawy obywatelskiej wobec zadań budownictwa socjalistycznego, sympatii i szacunku dla innych narodów oraz solidarności z ludami walczącymi o społeczne i narodowe wyzwolenie.

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania w szkole podstawowej jest:

- zaznajomienie uczniów z dziejami Polski i wybranymi elementami historii powszechnej;
- zaznajomienie z rozwojem środków produkcji i stosunków produkcji oraz z rolą mas ludowych i wybitnych jednostek w historii; zapoznanie z dziejami klas i walki klasowej na różnych etapach historycznych ze szczególnym podkreśleniem roli klasy robotniczej w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne;
- zaznajomienie uczniów z najwybitniejszymi osiągnięciami naszego narodu i ludzkości w dziedzinie nauki i kultury;
- stopniowe doprowadzenie uczniów do zrozumienia zasadniczych zależności między poszczególnymi dziedzinami życia społecznego.

MATERIAŁ NAUCZANIA

KLASA V

(2 godziny tygodniowo)

ŻYCIE LUDZI PIERWOTNYCH

Mieszkania ludzi w najdawniejszych czasach (jaskinie, szałas, ziemianki); sposób zdobywania pożywienia (zbieractwo, myślistwo, rybołówstwo). Broń i narzędzia z kamienia łupanego, kości, rogu, drewna. Polowanie na mamuta. Użytkowanie ognia. Doskonalenie broni i narzędzi (wynałazek łuku i siekiery, narzędzia z kamienia gładzonego). Oswajanie zwierząt. Początki uprawy zbóż.

Wspólna gospodarka, równy podział zdobyczy i plonów.

STAROŻYTNY WSCHÓD

Najdawniejsze ogniska cywilizacji Starożytnego Wschodu: Mezopotamia, Egipt, Indie, Chiny (doliny wielkich rzek, ciepły klimat).

W dolinie rzeki Nilu. Zorganizowana walka ludu egipskiego z wylewami Nilu. Praca rolników. Praca rzemieślników (wzrosty z miedzi, brązu i żelaza). Karawana kupiecka. Cześć dla sił przyrody. Zabytki budownictwa i sztuki egipskiej. Praca pisarza. Rządy faraona przy pomocy kapłanów, urzędników i wojowników. Ściąganie podatków od chłopów. Budowa piramidy dla faraona.

STAROŻYTNA GRECJA

Kraj i ludzie. Grecy szukają nowych siedzib za morzem (kolonizacja).

Wyobrażenia Greków o bogach. Opowiadania (mity) o bogach i bohaterach, np. o Prometeuszu, o wyprawie Argonautów, o wojnie trojańskiej (Homer). Na stadionie w Olimpii.

W obronie niepodległości (bitwa pod Maratonem, obrona Termopil, bitwa morska u wybrzeży Salamy).

W porcie Pireus i na rynku ateńskim. U garncarzy na Keramiku. Praca niewolników.

Zebrań ludowe w Atenach (Perykles). Na Akropolu. W pracowni Fidiasza. W teatrze greckim.

Podboje Aleksandra Macedońskiego. Rozszerzenie się kultury greckiej na kraje Starożytnego Wschodu.

STAROŻYTNY RZYM

Rzym — państwo chłopów-żołnierzy. Podbój Italii oraz innych krajów nad morzem Śródziemnym przez Rzymian. Jak Rzymianie wyzyskiwali podbite ludy.

Na targu niewolników w Rzymie. Położenie i praca niewolników. Powstanie niewolników pod wodzą Spartakusa.

Na ulicach i placach Rzymu: pałace i świątynie, wille bogaczy i kamienice czynszowe dla biedoty, łaźnie, wodociągi. Drogi i mosty rzymskie, ich znaczenie gospodarcze i państwowe.

Różne ludy i różne wierzenia religijne w państwie rzymskim. Powstanie chrześcijaństwa. Chrześcijaństwo religią panującą w Rzymie i narzędziem utrzymania w posłuszeństwie mas ludowych. Początki naszej rachuby czasu.

SŁOWIANIE

Siedziby i warunki życia przodków Słowian w starożytności. W osiedlu obronnym nad jeziorem (Biskupin). Stopniowe doskonalenie narzędzi (wytapianie żelaza, początki kowalstwa). Na „szlaku bursztynowym” (Kalisz).

Nowe siedziby Słowian za Łabą i na półwyspie Bałkańskim (VI—VII w.). Wyodrębnienie się trzech grup Słowian.

Powstanie nowych państw na Zachodzie: francuskiego, niemieckiego i angielskiego. Państwa słowiańskie: Ruś Kijowska, Czechy.

POCZĄTKI I UMOCNIE NIE PAŃSTWA POLSKIEGO

Początki państwa polskiego (VIII—X w.). Plemiona polskie i ich siedziby. Wierzenia religijne. Początki wielkiej własności ziemskiej. Jednoczenie plemion polskich i początki państwa Piastów (ok. 850 r.). Mieszko I i jego drużyna. Wprowadzenie chrześcijaństwa do Polski — 966 r. Walki z Niemcami.

Umocnienie państwa polskiego. Bolesław Chrobry. Zjazd w Gnieźnie (1000 r.). Zwycięskie wojny z Niemcami. Koronacja — 1025 r.

Walka o Pomorze i obrona niepodległości Polski. Przyłączenie Pomorza przez Bolesława Krzywoustego. Walka z najazdem niemieckim. Obrona Głogowa. Podział Polski na dzielnice — 1138 r.

Życie w Polsce w czasie od X do połowy XII w. Feudalna zależność ludności chłopskiej w dobrach duchownych i rycerskich. Specjalizacja rzemieślników. Początki miast. Klasztory i zajęcia zakonników. Budowle romańskie. Pierwsze szkoły. Najdawniejsza kronika Polski.

POLSKA W OKRESIE ROZDROBNIE NIA DZIELNICOWEGO

U Słowian Zachodnich. Podbój Słowian Zachodnich przez Niemców (Marchia Brandenburska). Utrata Pomorza Zachodniego.

Sprowadzenie Krzyżaków do Polski — 1226 r. Próby opanowania Prus przez książąt polskich. Osiedlenie Krzyżaków na ziemiach polskich. Podbój Prus i utworzenie państwa krzyżackiego. Wyniszczenie ludności pruskiej.

Najazd Tatarów. Podbój Rusi przez Tatarów. Najazd na Polskę i Węgry. Bitwa pod Legnicą (1241 r.).

Gospodarka czynszowa na wsi. Zakładanie nowych wsi. Ulepszanie sposobów uprawy ziemi i wzrost wydajności rolnictwa. Położenie chłopów. Czynsze.

Rozwój miast. Rozbudowa dawnych miast i zakładanie nowych. Obraz miasta średniowiecznego. Praca rzemieślników. Cechy. Handel. Na ratuszu.

Na zamku rycerskim. Zajęcia rycerzy, obyczaje rycerskie.

ZJEDNOCZENIE I UMOCNIE NIE PAŃSTWA POLSKIEGO

Zjednoczenie Polski za Łokietka. Władysław Łokietek w walce o zjednoczenie Polski. Zabór Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków. Koronacja Łokietka — 1320. Zwycięstwo pod Płowcami.

Państwo polskie za Kazimierza Wielkiego. Przejście Śląska pod panowanie Czech. Zajęcie Rusi Halickiej. Spisanie i uporządkowanie praw. Budowa zamków obronnych. Rozkwit miast. Budowle gotyckie. Założenie uniwersytetu w Krakowie — 1364 r.

KLASA VI

(2 godziny tygodniowo)

WZROST ZNACZENIA POLSKI W EUROPIE

Unia Polski z Litwą. Najazdy krzyżackie na Litwę. Jagiełło królem Polski; połączenie sił Litwy i Polski przeciw wspólnemu wrogowi.

Wielka wojna z Krzyżakami. Zwycięstwo pod Grunwaldem — 1410 r. Złamanie potęgi krzyżackiej.

Turcy w Europie. Podbój Słowian bałkańskich przez Turków. Bitwa pod Warną. Upadek Konstantynopola.

Odzyskanie dostępu do Bałtyku za Kazimierza Jagiellończyka. Wojna 13-letnia. Pokój w Toruniu — 1466 r. Wzrost znaczenia Wisły jako drogi handlowej. Rozkwit Gdańska.

Kultura w Polsce XV w. Akademia Krakowska. Jan Długosz. Rzemiosło artystyczne. Wit Stwosz.

EUROPA W OKRESIE ODRODZENIA, WIELKICH ODKRYĆ GEOGRAFICZNYCH I REFORMACJI

Odrodzenie we Włoszech. Życie gospodarcze i kulturalne we Florencji i w Wenecji w XV w. Wzrost zainteresowania człowiekiem i przyrodą. Wielcy mistrzowie włoskiego Odrodzenia: Leonardo da Vinci, Michał Anioł. Rozpowszechnienie druku.

Wielkie odkrycia geograficzne i podboje kolonialne. Wyobrażenie o Ziemi i jej mieszkańcach w XV w. Udoskonalenie środków żeglugi (kompas, statki dalekomorskie, mapy żeglarskie). Odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba — 1492 r. Odkrycie drogi do Indii. Pierwsza podróż dookoła Ziemi (Magellan).

Hiszpańskie państwo kolonialne. Wyzysk i niszczenie ludności tubylczej. Sprowadzanie Murzynów — niewolników do pracy w kopalniach i na plantacjach.

Przemiany gospodarcze w Europie w XVI w. Rozkwit gospodarki towarowo-pieniężnej. Handel zamorski. Manufaktury.

Reformacja i wojna chłopska w Niemczech. Wystąpienie Marcina Lutera — 1517 r. Wojna chłopska.

Walka o prawo głoszenia prawdy naukowej. Stary i nowy obraz świata. Kopernik (*O obrotach sfer niebieskich* — 1543 r.). Galileusz. Giordano Bruno. Inkwizycja.

RZECZPOSPOLITA SZLACHECKA W POLSCE W XVI W.

Życie gospodarcze. Handel zbożem. Folwark pańszczyźniany. Przywiązanie chłopu do ziemi. Zwiększenie pańszczyzny.

Górnictwo i hutnictwo. Postępy techniki. Miasta. Walki klasowe w miastach. Ograniczenie praw mieszczan.

Życie polityczne. Wzrost przewagi szlachty. Sejmiki i sejm walny. Hołd pruski — 1525 r. Unia lubelska. Rzeczpospolita szlachecka państwem wielonarodowościowym. Wolna elekcja — 1573 r.

Reformacja. Różnowiercy w Polsce. Arianie, ich poglądy społeczne. Tolerancja religijna.

Życie kulturalne. Wawel. Dwór Zygmuntów. Szkoły. Drukarstwo. Literatura w języku polskim (Rej, Kochanowski).

POLSKA I ROSJA OD XV DO POCZĄTKÓW XVII W.

Państwo rosyjskie w XV i XVI w. Jednoczenie ziem ruskich. Zrzucenie zwierzchnictwa tatarskiego. Dążenie do uzyskania dostępu do Bałtyku.

Ekspansja Polski na Wschód. Reformy wojskowe Stefana Batorego (piechota wybraniecka). Wojna o Inflanty. Zaborcza wojna z Rosją za panowania Zygmunta III Wazy.

RZECZPOSPOLITA SZLACHECKA W XVII W.

Powstanie na Ukrainie. Ruchy chłopskie w Polsce. Wielkie majątki magnackie na Ukrainie. Kozaczyzna. Ucisk społeczny i narodowy na Ukrainie. Powstanie Chmielnickiego. Połączenie się części Ukrainy z Rosją. Zbrojne wystąpienia chłopskie w Polsce przeciw szlachcie i magnatom.

Wojny ze Szwecją. Wojna o Inflanty, zwycięstwo

pod Kirchholmem (K. Chodkiewicz). Początki floty wojennej (bitwa pod Oliwą).

Najazd Szwedów na Polskę. Bohaterska walka narodu polskiego. Stefan Czarniecki. Pokój w Oliwie — 1660 r.

Wojny z Turcją. Zagrożenie Polski przez Turków (Cecora — S. Żółkiewski). Zwycięstwo Sobieskiego pod Chocimiem. Odsiecz Wiednia — 1683 r.

Życie kulturalne w Polsce w XVII w. Szkoły zakonne. Wychowanie w duchu fanatyzmu religijnego. Budownictwo barokowe (Wilanów).

ROSJA I PRUSY W PIERWSZEJ POŁOWIE XVIII W.

Reformy Piotra I. Rosja potęgą europejską. Petersburg.

Królestwo pruskie. Militaryny charakter państwa. Fryderyk II, zabór Śląska.

ROZKŁAD RZECZYPOSPOLITEJ SZLACHECKIEJ I PRÓBY REFORM

Upadek gospodarczy i rozkład polityczny. Kryzys gospodarki rolnej. Wzrost ucisku pańszczyźnianego.

Upadek miast. Rządy magnatów. Mieszanie się państw ościennych w sprawy Polski. Zrywanie sejmów. Słabość militarna kraju.

Upadek oświaty i kultury. Stanisław Konarski w walce o reformę szkoły i sejmu. Szkoła rycerska.

Pierwszy rozbiór Polski. Zaborcza polityka państw ościennych i pierwszy rozbiór Polski — 1772 r.

Komisja Edukacji Narodowej. Reforma nauczania. Początki świeckiego szkolnictwa narodowego. Pierwsze polskie podręczniki.

REWOLUCJA PRZEMYSŁOWA W ANGLII W XVIII W.

Wzrost zapotrzebowania na towary. Zastosowanie maszyn w produkcji. Wynalazek maszyny parowej. Rozwój produkcji

fabrycznej. Gromadzenie kapitałów w rękach właścicieli fabryk. Szybki wzrost liczby robotników najemnych i ich położenie. Początki kolonialnej potęgi Anglii.

POWSTANIE STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI PÓŁNOCNEJ

Kolonie angielskie w Ameryce Północnej. Eksploatacja gospodarcza kolonii przez Anglię. Wojna o niepodległość. J. Waszyngton. Utworzenie Stanów Zjednoczonych (1776 r.). Udział Polaków w walce o wolność Stanów Zjednoczonych (T. Kościuszko, K. Pułaski).

KLASA VII

(2 godziny tygodniowo)

WIELKA BURŻUAZYJNA REWOLUCJA WE FRANCJI

Francja w przededniu rewolucji: wystawne życie dworu królewskiego i arystokracji; nędza chłopów i biedoty miejskiej. Dążenie bogatej i wykształconej burżuazji do zdobycia władzy.

Zburzenie Bastylji — 1789 r. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Obalenie monarchii i ustanowienie republiki. „Marsylianka”. Rządy jakobinów i ich upadek (Robespierre). Uchwycenie władzy przez bogatą burżuazję. Napoleon Bonaparte.

Znaczenie wielkiej burżuazyjnej rewolucji we Francji.

WALKA O NAPRAWĘ RZECZYPOSPOLITEJ I ZACHOWANIE NIEPODLEGŁOŚCI

Życie gospodarcze i kulturalne. Ożywienie gospodarcze, manufaktury. Polityczno-społeczne poglądy Staszica i Kołłątaja. Życie kulturalne w Polsce w końcu XVIII w.: piśmiennictwo (I. Krasicki), sztuka (pałac w Łazienkach).

Reformy Sejmu Czteroletniego. Sejm Czteroletni: walka stronnictw w sejmie, reforma skarbowa i wojskowa. Konstytucja 3 maja 1791 r.

Konfederacja targowicka i drugi rozbiór Polski. Konfederacja targowicka. Wojna z Rosją w obronie konstytucji. Drugi rozbiór Polski — 1793 r.

Powstanie Kościuszkowskie i trzeci rozbiór Polski. Wybuch powstania 1794 r. Bitwa pod Racławicami. Sprawa chłopska w powstaniu. Uniwersał połaniecki. Insurekcja warszawska (J. Kiliński). Obrona Warszawy. Klęska pod Maciejowicami. Trzeci rozbiór Polski — 1795 r. i upadek niepodległości Polski.

EUROPA W LATACH 1795—1815. PRÓBY ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI POLSKI

Walka Polaków o odzyskanie niepodległości. Legiony polskie we Włoszech w sojuszu z republikańską armią francuską (J. H. Dąbrowski). Powstanie pieśni *Jeszcze Polska nie zginęła*.

Przewaga Francji w Europie. Wzrost potęgi Francji po rewolucji burżuazyjnej. Wojny zaborcze Napoleona. Księstwo Warszawskie — 1807 r. Wyprawa na Rosję. Klęska Napoleona.

CZASY REAKCJI I WALK NARODOWOWYZWOLEŃCZYCH POLAKÓW W LATACH 1815—1846

Kongres Wiedeński — 1815 r. Próba przywrócenia dawnego porządku w Europie. Utworzenie Królestwa Polskiego. „Święte Przymierze”.

Ziemie polskie pod zaborem rosyjskim (1815—1830 r.). Rozwój nowych gałęzi przemysłu. Oświata. Ograniczanie swobód politycznych przez carat. Ruch spiskowy. Patriotyczne organizacje młodzieży (filomaci). Walerian Łukasiński. Towarzystwo Patriotyczne. Kontakty z dekabrystami.

Powstanie listopadowe. Wybuch powstania w listopadzie — 1830 r. Udział ludu warszawskiego. Władza w rękach reakcji. Opór szlachty przeciw sprawiedliwemu rozwiązaniu sprawy chłopskiej.

Wojna z Rosją; bitwy pod Grochowem, Iganiami, Ostrołęką (Bem), obrona Woli (Sowiński). Upadek powstania. Wzmożenie ucisku narodowego.

Wielka emigracja. Główne ośrodki emigracji polskiej. Obóz demokratyczny (Towarzystwo Demokratyczne Polskie, Gromady Ludu Polskiego) i obóz konserwatywny. Łączność z krajem. Życie kulturalne na emigracji (A. Mickiewicz, Fr. Chopin, J. Lelewel).

Działalność spiskowa w kraju. Chłopski spisek P. Ściegiennego. Działalność rewolucyjna E. Dembowskiego.

Rewolucja krakowska 1846 r. Wybuch rewolucji w Krakowie. Manifest Rządu Narodowego. Ruch chłopski w Galicji przeciwko szlachcie. Upadek rewolucji.

WALKA BURŻUAZJI O WŁADZĘ. POCZĄTKI RUCHU ROBOTNICZEGO. POWSTANIE STYCZNIOWE W POLSCE

Przemiany gospodarcze w Europie Zachodniej w pierwszej połowie XIX w. Rozpowszechnienie maszyny parowej, zastosowanie w przemyśle i komunikacji. Rozwój przemysłu fabrycznego. Warunki pracy proletariatu fabrycznego, praca kobiet i dzieci. Pierwsze wystąpienia robotników.

Marks i Engels. Karol Marks i Fryderyk Engels — twórcy naukowego socjalizmu. *Manifest komunistyczny* i jego znaczenie dla ruchu robotniczego — 1848 r.

„Wiosna Ludów” w Europie i na ziemiach polskich. Rewolucja we Francji, w Prusach i w Austrii. Powstanie narodowe na Węgrzech.

Powstanie w Wielkopolsce. Polski ruch narodowy na Śląsku i na Mazurach. Ruchy rewolucyjne w Galicji. Uwłaszczenie chłopów.

Udział Polaków w europejskich ruchach rewolucyjnych i narodowowyzwoleńczych. Rola caratu w ich tłumieniu.

Królestwo Polskie w latach 1861—1863 r. Zniesienie poddaństwa i pańszczyzny w Rosji. Walka chłopów w Królestwie o ziemię. Połowiczność reform Wielopolskiego. Warszawa ośrodkiem ruchu patriotycznego. Manifestacje. Biali i Czerwoni (J. Dąbrowski). Kontakty spiskowców polskich z rewolucjonistami rosyjskimi.

Powstanie styczniowe. Wybuch powstania. Manifest Rządu Narodowego — 22. I 1863 r. Partyzancki charakter walki. Rządy i ludy Europy wobec powstania. Udział w powstaniu rewolucjonistów rosyjskich i ochotników z innych krajów. Dyktatura Romualda Traugutta. Sprawa chłopska w powstaniu. Upadek powstania.

EUROPA I ZIEMIE POLSKIE POD ZABORAMI W DRUGIEJ POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX W. ROZWÓJ RUCHU ROBOTNICZEGO

Pierwsza Międzynarodówka. Wystąpienie robotników w Londynie w obronie sprawy polskiej. Utworzenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotników — 1864 r. Polacy w I Międzynarodówce. Walka I Międzynarodówki o poprawę bytu klasy robotniczej oraz w obronie ciemniejszych narodów. Marks i Engels przywódcami ruchu robotniczego.

Utworzenie cesarstwa niemieckiego. Wojna Prus z Francją. Zjednoczenie Niemiec pod berłem króla pruskiego — 1871 r.

Komuna Paryska. Ogłoszenie Komuny — 1871 r. Najważniejsze reformy. Walka zbrojna Komuny z rządem wersalskim. Powstanie pieśni *Międzynarodówka*. Udział Polaków w Komunie (J. Dąbrowski, W. Wróblewski). Upadek Komuny.

Wpływ nauki na rozwój techniki w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Rozkwit nauk przyrodniczych (L. Pasteur, K. Darwin, D. Mendelejew).

Rozwój ciężkiego przemysłu wskutek zastosowania zdobyczy techniki. Zastosowanie nowych wynalazków w komunikacji i łączności. Korzystanie z osiągnięć nauki i techniki w rolnictwie. Wpływ nauki na rozwój medycyny.

Przemiany gospodarcze i społeczne. Koncentracja kapitału i przemysłu. Powstawanie i rozbudowa wielkich miast i osiedli przemysłowych. Wzrost liczebny klasy robotniczej. Walka robotników z wyzyskiem kapitalistycznym. Pierwsze partie socjalistyczne. Druga Międzynarodówka. 1 Maja — dniem manifestacji klasy robotniczej — 1889 r.

Ekspansja kolonialna wielkich mocarstw. Kolonie angielskie, francuskie, niemieckie. Uzależnienie gospodarcze i polityczne Chin. Wyzysk kolonialny.

Rosja w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Ucisk polityczny i narodowościowy caratu. Zacofanie gospodarcze. Początki wielkiego przemysłu, rola obcego kapitału. Początki ruchu robotniczego. Rewolucyjna działalność Lenina.

Ziemie polskie pod zaborami w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Rusyfikacja urzędów i szkolnictwa w Królestwie Polskim. Wzmożony rozwój przemysłu. Germanizacyjna polityka rządu pruskiego. Hakata. Walka Polaków o utrzymanie ziemi i zachowanie języka ojczystego. Odrodzenie narodowe na Śląsku i Mazurach. Warunki życia w autonomicznej Galicji.

Ruch robotniczy i ludowy na ziemiach polskich. Wzrost liczebny klasy robotniczej. Pierwsze żywiołowe wystąpienia robotników przeciw kapitalizmowi. Ludwik Waryński — pierwszy przywódca polskiego ruchu socjalistycznego. Wielki Proletariat — 1882 r., związki z rewolucyjnym ruchem w Rosji. Partie Robotnicze w końcu XIX w.: Polska Partia Socjalistyczna, Socjal-Demokracja Królestwa Polskiego i Litwy (Feliks Dzierżyński, Julian Marchlewski, Róża Luksemburg), ich stosunek do ruchu robotniczego w Rosji.

Początki ruchu ludowego w Galicji. Walka z upośledzeniem społecznym i politycznym chłopów.

Kultura i oświata na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Rola Krakowa w życiu kulturalnym narodu polskiego pod zaboremami.

Działalność placówek naukowych i towarzystw oświatowych w zaborze pruskim, ich udział w walce o utrzymanie polskości i rozwój kultury narodowej.

Walka o oświatę w Królestwie Polskim. Tajne nauczanie. Warszawa ośrodkiem życia umysłowego.

Rola literatury i sztuki w podtrzymywaniu świadomości narodowej oraz dążeń niepodległościowych (E. Orzeszkowa, B. Prus, H. Sienkiewicz, M. Konopnicka, J. Matejko, M. Gieryski, St. Moniuszko).

KLASA VIII

(2 godziny tygodniowo)

REWOLUCJA 1905—1907 R. W ROSJI I W KRÓLESTWIE POLSKIM

Kłęska Rosji w wojnie z Japonią. Wybuch rewolucji w Rosji. Krwawa niedziela. Strajki, ruchy chłopskie. Lenin i bolszewicy na czele rewolucji.

Wybuch rewolucji w Królestwie. Łódź, Warszawa i Zagłębie Dąbrowskie głównymi ośrodkami ruchu rewolucyjnego. Strajk szkolny. Wrzenie rewolucyjne na wsi. SDKPiL i PPS w rewolucji.

PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA 1914—1918 R.

Zaostrzenie konfliktów między mocarstwami imperialistycznymi na początku XX w. (walka o nowy podział świata, zbrojenia).

Państwa centralne i koalicja. Imperialistyczne cele wojny obu walczących stron. Zastosowanie nowych technicznych środków niszczenia. Przerzucenie całego ciężaru wojny na masy pracu-

jące. Wzrost ucisku, nędzy i głodu. Zyski wojenne kapitalistów i obszarników.

Orientacje i ugrupowania polityczne w oparciu o państwa centralne i o koalicję. SDKPiL i PPS-lewica — orientacja na rewolucję w państwach zaborczych. Stosunek państw centralnych i koalicji do sprawy niepodległości Polski. Polskie formacje wojskowe w kraju i za granicą.

WIELKA SOCJALISTYCZNA REWOLUCJA PAŹDZIERNIKOWA

Wzrost nastrojów rewolucyjnych w Rosji. Antywojenne wystąpienia mas ludowych. Obalenie caratu w Rosji (luty 1917 r.). Partia komunistyczna pod przewodem Lenina organizatorem rewolucji. Zwycięstwo Rewolucji Październikowej — 7 XI (25 X) 1917 r.

Pierwsze dekryty władzy radzieckiej: deklaracja praw narodów Rosji, dekret o pokoju. Stosunek władzy radzieckiej do sprawy niepodległości Polski.

Udział Polaków w Rewolucji Październikowej (J. Marchlewski, F. Dzierżyński, J. Leński).

Międzynarodowe znaczenie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej.

ZAKOŃCZENIE PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ. PRÓBY LIKWIDACJI REPUBLIKI RADZIECKIEJ

Klęska państw centralnych; rewolucja w Niemczech i Austrii. Powstanie nowych państw. Traktat Wersalski — 1919 r. Interwencja państw imperialistycznych w Rosji. Wystąpienia mas pracujących w krajach kapitalistycznych przeciw interwencji antyradzieckiej. Zwycięska walka Republiki Radzieckiej z interwencją i kontrewolucją.

ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ POLSKĘ W LISTOPADZIE 1918 R. POCZĄTKI BURŻUAZYJNEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Rola mas ludowych w walce o wyzwolenie narodowe i o władzę (rozbrajanie zaborców, powstanie wielkopolskie, rady dele-

gatów robotniczych i chłopskich). Utworzenie KPRP w grudniu 1918 r. Postawa poszczególnych partii politycznych. Rząd lubelski. Uchwycenie władzy przez burżuazję. Udział Polski w antyradzieckiej interwencji (1920 r.).

Ustalenie granic Polski w latach 1919—1921: traktat wersalski, traktat ryski, plebiscyty, powstania śląskie.

Stosunki polityczne i społeczne. Trudności gospodarcze (zniszczenia wojenne, różnice między zaborami, zależność od kapitału obcego, zacofanie gospodarcze i kulturalne, bezrobocie). Walka klasy robotniczej o poprawę sytuacji ekonomicznej i społecznej. Walka chłopów o ziemię, sprawa reformy rolnej. Stan oświaty.

Burżuazyjno-demokratyczny charakter konstytucji marcowej 1921 r.

BUDOWA SOCJALIZMU W ZWIĄZKU RADZIECKIM

Odbudowa kraju. Budowa bazy przemysłowej socjalizmu w warunkach okrażenia kapitalistycznego. Kierownicza rola partii komunistycznej. Śmierć Lenina (1924 r.). Stalin na czele partii. Kolektywizacja rolnictwa. Rozwój oświaty i kultury.

ŚWIAT KAPITALISTYCZNY PO PIERWSZEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

Społeczne, polityczne i gospodarcze skutki pierwszej wojny światowej: sprzeczności między państwami kapitalistycznymi, kryzys gospodarczy 1929—1933 r. Obawa świata kapitalistycznego przed rewolucją społeczną. Powstanie faszyzmu we Włoszech. Pomoc Anglii, USA i Francji w odbudowie gospodarczej i militarnej potęgi Niemiec.

Walka z uciskiem i wyzyskiem kolonialnym w Indiach (Ghandi) i z uzależnieniem gospodarczym i politycznym w Chinach (KPCh).

PRZEJAWY FASZYZACJI W POLSCE I WALKA SIŁ POSTĘPOWYCH O DEMOKRACJĘ

Zamach majowy J. Piłsudskiego w 1926 r. Ograniczanie praw obywatelskich. Polityka dyskryminacji wobec mniejszości narodowych. Terror sanacji (proces brzeski, obóz w Berezie Kartuskiej). Kryzys gospodarczy. Wzrost bezrobocia, sytuacja młodzieży.

Walka sił rewolucyjnych i postępowych z faszyzacją kraju (KPP, PPS-lewica i SL). Krwawe strajki robotników i strajki chłopskie. Obrazy tej walki ukazane w twórczości postępowych pisarzy polskich (W. Broniewski, L. Kruczkowski, W. Wasilewska).

SYTUACJA MIĘDZYNARODOWA W PRZEDNIU DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Dojście Hitlera do władzy w Niemczech. Faszystowska polityka agresji. Interwencja Niemiec i Włoch przeciw republikańskiej Hiszpanii. Pomoc walczącej Hiszpanii ze strony ochotniczych Brygad Międzynarodowych (K. Świerczewski, Dąbrowszczacy).

Zaborcza polityka hitlerowskich Niemiec: zabór Austrii, Monachium, rozbiór Czechosłowacji. Stanowisko ZSRR i sił postępowych w Europie wobec polityki agresji i wojny.

Sprzeczna z interesami narodu prohitlerowska i antyradziecka polityka zagraniczna rządu sanacyjnego. Izolacja polityczna i słabość militarna Polski. Postawa sił antyfaszystowskich w obronie niepodległości Polski.

DRUGA WOJNA ŚWIATOWA 1939—1945

Podboje Niemiec i Włoch w latach 1939—1942 r. Najazd hitlerowskich Niemiec na Polskę — 1 IX 1939 r. Wypowiedzenie wojny przez Anglię i Francję — brak działań wojennych na zachodzie. Bohaterstwo żołnierza i ludności cywilnej. Westerplatte, obrona Warszawy i Modlina, bitwa nad Bzurą. Ucieczka rządu i naczelnego dowództwa do Rumunii. Ostatnie walki z Niemcami. Źródła klęski wrześniowej.

Zasięg terytorialny podbojów faszystowskich Niemiec i Włoch w latach 1939—1941. Bitwa o Anglię. Udział Polaków w walkach na zachodzie.

Najazd hitlerowskich Niemiec na ZSRR — 1941 r. Koalicja antyhitlerowska. Front wschodni głównym teatrem działań wojennych. Bohaterska walka armii i narodu radzieckiego. Przełomowe znaczenie zwycięstwa w bitwie nad Wołgą.

Walka Polaków o odzyskanie niepodległości. Okupacja hitlerowska na ziemiach polskich. Planowe wyniszczanie narodu polskiego: wysiedlenia, egzekucje, obozy śmierci, zagłada Żydów. Niszczenie dorobku kulturalnego narodu polskiego. Eksploatacja gospodarcza.

Dwie drogi w walce o wyzwolenie kraju: reakcyjna i demokratyczna.

Polski rząd na emigracji. Rachuby reakcyjnych polityków polskich na odbudowanie burżuazyjno-obszarniczego państwa w oparciu o mocarstwa zachodnie. Rząd W. Sikorskiego, zawarcie układu z ZSRR; śmierć Sikorskiego. Nawrót do polityki antyradzieckiej. Delegatura rządu emigracyjnego w kraju i podporządkowana jej Armia Krajowa (AK).

Przemiany polityczne w społeczeństwie polskim po klęsce wrześniowej. Wzrost wpływów organizacji postępowych i rewolucyjnych. Powstanie Polskiej Partii Robotniczej (1942 r.). Przewodząca rola PPR w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne kraju w sojuszu z ZSRR. W. Gomułka — czołowy działacz PPR. Gwardia Ludowa i Armia Ludowa — zbrojnym ramieniem PPR w walce z okupantem. ZWM — rewolucyjna organizacja młodzieży (H. Sawicka, J. Krasicki). Radykalizacja mas chłopskich — Bataliony Chłopskie. Powstanie w getcie warszawskim.

Związek Patriotów Polskich. Utworzenie I Dywizji im. T. Kościuszki w ZSRR — 1943 r. Bitwa pod Lenino, polsko-radzieckie braterstwo broni.

Utworzenie Krajowej Rady Narodowej — 1943. Początek wyzwolania ziem polskich. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Manifest 22 VII 1944 r.

Powstanie warszawskie. Reakcyjne cele polityczne kierownictwa powstania i bohaterstwo walczących. Klęska powstania.

Klęska faszystów. Zwycięstwa Armii Radzieckiej na froncie wschodnim. Utworzenie drugiego frontu na zachodzie. Decydujące znaczenie Armii Radzieckiej w rozgromieniu hitlerowskich Niemiec. Zdobycie Berlina, kapitulacja Niemiec — 8 V 1945 r. Udział Wojska Polskiego w wyzwolaniu ziem polskich i w zwycięstwie nad Niemcami.

Wypowiedzenie wojny Japonii przez ZSRR. Klęska Japonii. Zrzucenie amerykańskich bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki.

Konferencja w Poczdamie. Sprawa zachodnich granic Polski.

POLSKA I ŚWIAT PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

ZSRR i państwa demokracji ludowej po drugiej wojnie światowej. Odbudowa ZSRR ze zniszczeń wojennych. Rola KPZR w budownictwie socjalizmu w ZSRR. Wielkie osiągnięcia ZSRR na polu gospodarczym, naukowym i kulturalnym.

Powstanie państw demokracji ludowej w Europie. Zwycięstwo rewolucji socjalistycznej w Chinach. Powstanie państw socjalistycznych w północnej Korei i w północnym Wietnamie. Powstanie światowego systemu socjalistycznego. Zwycięstwo rewolucji na Kubie; Kuba w obozie państw socjalistycznych.

Początki budownictwa socjalistycznego w Polsce. Polska w nowych granicach. Przejęcie i zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych. Reforma rolna i nacjonalizacja podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych. Układ sił politycznych w Polsce: PPR, PPS, SL. Walka z reakcją. Powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w 1948 r.

Rozpad systemu kolonialnego imperializmu. Wyzwalanie się ludów kolonialnych i zależnych w Azji i Afryce. Zacofanie gospodarcze i społeczne tych ludów. Walka o niezależność gospodarczą i polityczną. Pomoc państw socjalistycznych krajom wyzwalamym się i wyzwolonym.

Państwa kapitalistyczne po drugiej wojnie światowej. Przemiany w układzie sił wewnątrz obozu państw kapitalistycznych: decydująca gospodarcza i militarna przewaga USA wśród państw kapitalistycznych. Narastające sprzeczności i konflikty w świecie kapitalistycznym.

Sprawa Niemiec. Utworzenie NRF. Remilitaryzacja NRF i odwetowe dążenia reakcyjnych kół w Niemczech Zachodnich. Powstanie NRD — pierwszego pokojowego państwa niemieckiego, rządzonego przez robotników i chłopów. Współpraca NRD z PRL. Odra i Nysa — granica pokoju.

Rozwój nauki i techniki. Wielkie osiągnięcia współczesnej nauki i techniki i ich wpływ na rozwój życia gospodarczego, społecznego oraz kultury. Wykorzystanie w krajach socjalistycznych zdobyczy nauki i techniki dla podniesienia dobrobytu i kultury mas pracujących. Niebezpieczeństwo wykorzystania przez siły reakcji osiągnięć nauki dla celów wojny i zniszczenia ludzkości, groźba wojny atomowej.

Kraje socjalizmu w obronie pokoju. Antyradziecka polityka USA. Agresywne paki wojskowe NATO i SEATO („zimna wojna”, polityka „z pozycji siły”). Walka ZSRR i innych państw socjalistycznych o pokój, o powszechne i całkowite rozbrojenie. Obronny charakter Układu Warszawskiego. Siły pokoju w krajach kapitalistycznych i w krajach nowo wyzwolonych.

Polska Rzeczpospolita Ludowa. Uchwalenie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej — 1952 r. Plan sześcioletni: osiągnięcia i trudności związane z jego realizacją. Rozbudowa gospodarki narodowej. Uprzemysłowanie kraju. Upowszechnienie oświaty i kultury. Znaczenie VIII Plenum KC PZPR w 1956 r. dla zjednoczenia najszerszych mas społeczeństwa polskiego wokół zadań budownictwa socjalizmu w Polsce. Czołowi przywódcy PRL. W. Gomułka — Pierwszy Sekretarz KC PZPR. Wzrost znaczenia PRL na terenie międzynarodowym.

Umocnienie światowego systemu socjalistycznego. Przejście od socjalizmu do budownictwa komu-

nizmu w ZSRR, przewycięzenie kultu jednostki (XX i XXII Zjazd KPZR). Pierwszy lot człowieka w Kosmos (1961 r.). Wzajemna pomoc i współpraca państw socjalistycznych na polu politycznym, gospodarczym i kulturalnym. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Przewodząca rola ZSRR w obozie socjalistycznym.

Osiągnięcia Polski w budownictwie socjalistycznym = wkładem w umocnienie światowego systemu socjalistycznego.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

Materiał nauczania historii stanowi w każdej klasie pewną zamkniętą całość. Przyjęty podział jest w zasadzie zgodny z naukową periodyzacją. Zakres chronologiczny materiału nauczania stopniowo się zmniejsza: w klasie V obejmuje on wiele tysięcy lat, a w klasie VIII — niecałe 60 lat. Pozwala to na systematyczne wprowadzanie większej liczby faktów i uwzględnianie bardziej złożonych związków między nimi.

Podstawowy materiał stanowią dzieje Polski. Szerokość ram chronologicznych nie pozwala na obszerniejsze potraktowanie dziejów powszechnych. W klasach V i VI ujęte one zostały fragmentarycznie, przy czym uwzględnione są te wydarzenia z historii powszechnej, które są ważne dla zrozumienia współczesnego życia, oraz te, które ściślej się wiążą z dziejami Polski. Wprowadzenie w klasie V elementów historii starożytnej ma na celu uświadomienie uczniom w sposób przystępny ciągłości rozwoju społecznego od wspólnoty pierwotnej poprzez formację niewolniczą do feudalizmu oraz ukazanie dorobku kulturalnego ludów starożytnych.

W klasach VII i VIII dzieje powszechne uwzględnione są w szerszym zakresie, w szczególności dużo miejsca poświęcono tu rozwojowi ruchu robotniczego ze względu na wagę tego zagadnienia.

Nauczyciel obowiązany jest do realizacji programu zasadniczo według kolejności tematów. W wyjątkowych przypadkach,

usprawiedliwionych względami dydaktycznymi, można zmienić kolejność przerabiania niektórych tematów, jeśli nie wpłynie to na zniekształcenie lub zubożenie wiedzy ucznia.

Wiadomości z historii powszechnej ułatwiają uczniom pełniejsze i jaśniejsze zrozumienie faktów z przeszłości własnego kraju. Tak na przykład wiadomości o odkryciach geograficznych, Odrodzeniu i reformacji na Zachodzie dadzą bardziej wyrazisty obraz dziejów Polski XVI w. Fragmentaryczność materiału z historii powszechnej, zwłaszcza w klasach V i VI, stwarza konieczność kształtowania pewnych pojęć historycznych na materiale dotyczącym dziejów Polski. Tak na przykład obraz stosunków feudalnych wytwarzają sobie uczniowie wyłącznie na podstawie faktów z historii ojczystej.

Nauczając historii w szkole, trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że warunki, w jakich żyje uczeń, są zupełnie różne od tych, jakie były w przeszłości, i że fakty, które są przedmiotem poznania na lekcjach historii, nie są dostępne bezpośrednio obserwacji ucznia. Nakłada to na nauczyciela obowiązek stosowania takich metod pracy, które będą w pełni uwzględniały tę właściwość przedmiotu nauczania.

Żywe i barwne opowiadanie nauczyciela oraz właściwe wykorzystanie środków poglądowych ułatwiają wytworzenie wyobrażeń o odległej przeszłości oraz kształtowanie pojęcia czasu historycznego.

W nauczaniu historii konieczne jest analizowanie wszystkich tematów programu z punktu widzenia rozwijania aktywności i samodzielności myślenia młodzieży, zarówno w pracy lekcyjnej, jak i domowej. W szczególności do rozwijania samodzielności myślenia uczniów nadają się te lekcje lub części lekcji, które poświęcone są analizie przyswojonego materiału, w celu wydobycia i wyjaśnienia związków zachodzących między faktami. Sformułowany przez nauczyciela temat pracy powinien zawierać problem, którego rozwiązanie wymagać będzie od ucznia wysiłku myślowego. Może to być na przykład polecenie wyszukania i wyjaśnienia ilustracji w podręczniku, odnoszących się do danego zagadnienia, samodzielne ćwiczenia z mapą, spr-

wozdanie z wycieczki do muzeum lub na wystawę, opracowanie wykresów, schematów, zestawień chronologicznych.

Tego rodzaju tematy uczniowie opracowują początkowo wspólnie z nauczycielem, w miarę zaś zdobywania umiejętności samodzielnej pracy udział nauczyciela ogranicza się coraz bardziej do ukierunkowania pracy, wskazania odpowiednich pomocy naukowych itp. W klasach wyższych można organizować dyskusje na lekcjach, przy czym materiał do dyskusji powinien być uprzednio przygotowany przez uczniów i ukierunkowany przez nauczyciela.

Wiadomości oparte na związkach czasowych szybko zanikają, jeżeli nie zostaną odpowiednio utrwalone w pamięci uczniów. Wśród różnych sposobów utrwalania wiadomości ważną rolę odgrywa posługiwanie się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych. Polega ono na stałym i systematycznym wiązaniu nowego materiału z poznanymi już przez uczniów faktami. W ten sposób każdy nowy element, odpowiednio powiązany z materiałem już przyswojonym, rozszerza i utrwala wiedzę ucznia, wzbogaca istniejące już związki przez wytworzenie nowych.

Utrwalanie materiału stanowi istotną część każdej lekcji. Nauczyciel powinien organizować również powtórzenia podsumowujące większe całości opracowanego materiału. Tego rodzaju powtórzenia pozwalają na szersze omówienie danego okresu historycznego i wyprowadzenie wniosków ogólnych, służą więc utrwaleniu materiału już przyswojonego przez nowe ustawienie go i zgrupowanie wokół zasadniczego tematu.

Powtórzenia podsumowujące możemy stosować już w klasie V, np. „Jak doskonalili człowiek narzędzia pracy”, „Co dała światu Grecja i Rzym”, „Jakie zmiany zaszły w Polsce w okresie rozdrobnienia dzielnicowego”. W klasach wyższych zwiększa się stopień trudności omawianych zagadnień, są one bardziej złożone. Na przykład: „Stosunki polsko-krzyżackie od 1226 do 1525 r.”, „Sprawa chłopska w walkach narodowowyzwoleńczych Polaków w XIX w.”, „Rozwój ruchu robotniczego w XIX w.”.

Pod koniec roku szkolnego należy w sposób syntetyczny przeprowadzić powtórzenie całego materiału nauczania opracowanego w danej klasie. Tego rodzaju lekcje syntetyczne służą ostatecznemu utrwaleniu materiału, powtarzając już i uogólnianego w ciągu roku.

Bardzo ważnym ogniwem w procesie utrwalania wiadomości jest praca domowa ucznia. Wiele niepowodzeń w nauczaniu historii ma swoje źródło w tym, że uczeń nie umie w racjonalny i ekonomiczny sposób zorganizować swej pracy w domu. Nauczyciel powinien dokładnie sformułować temat pracy domowej, wyjaśnić uczniom, co jest ważne i istotne w zadaniu, na co mają zwrócić szczególną uwagę, a co pominąć. Uczeń powinien również otrzymać dokładne wskazówki, jak korzystać z podręcznika, z notatek w zeszytach przedmiotowych, z mapek itp. Zadając pracę domową, nauczyciel powinien orientować się, ile czasu ta praca zajmie uczniowi. Czas, jaki średnio zdolny uczeń może poświęcić na wykonanie zadania, nie powinien przekraczać 20 minut. W związku z tym absolutnie niewskazane jest zadawanie uczniom zbyt obszernego lub nadmiernie trudnego materiału do opracowania w domu, a tym bardziej wykonywania pracochłonnych zadań, jak przerysowywanie mapek, planów, ilustracji itp.

Istotną pomocą w utrwalaniu materiału i w organizowaniu samodzielnej pracy uczniów na lekcjach i w domu jest zeszyt przedmiotowy. W zeszytach tym uczniowie zapisują tematy lekcji oraz prac domowych, plany układane zbiorowo albo samodzielnie przez uczniów, schematy i wykresy sporządzane w klasie, związane notatki z wycieczek itp.

W nauce historii uczeń styka się z pojęciami, które bądź są mu zupełnie obce, bądź znane jedynie z brzmienia słownego. Pojęcia te są często wieloznaczne, sens ich zmienia się w zależności od okresu dziejowego, w którym występują, np. chłop, pan, robotnik, rząd, sejm, rewolucja.

Aby doprowadzić ucznia do zrozumienia danego pojęcia historycznego, trzeba zwracać uwagę na jego konkretne ele-

menty, np. na treść pojęcia „chłop feudalny” składa się: praca na roli, zależność od pana, obowiązek świadczeń na jego rzecz.

Kształtowanie pojęć stanowiących uogólnienia wysokiego rzędu, jak: klasa, społeczeństwo, państwo, feudalizm, kapitalizm, jest procesem długofalowym. W poszczególnych klasach wzbogaca się treść tych pojęć, wzrasta liczba składających się na nie elementów i dopiero na podstawie stopniowo gromadzonego i stale porządkowanego materiału uczniowie będą mogli w toku dalszej nauki zrozumieć dane pojęcie. Na przykład w klasie V daje się uczniowi wstępne pojęcie feudalizmu, ukazując jego podstawy gospodarcze i podział społeczeństwa. W klasie VI wystąpi wyraźnie element walki klasowej w ustroju feudalnym (reformacja, wojna chłopska w Niemczech, walka narodowowyzwoleńcza na Ukrainie). Temat o rewolucji 1789 r. we Francji w klasie VII pozwoli na ukazanie monarchii feudalnej jako hamulca dalszego rozwoju gospodarczego i społecznego.

Pojęcie państwa kształtuje się w ciągu całego kursu historii. W klasie V na pierwsze miejsce wysuwają się funkcje zewnętrzne państwa: jednoczenie terytorium i obrona przed najazdami. Przy omawianiu Rzeczypospolitej szlacheckiej w klasie VI wystąpi rola państwa jako wyraziciela interesów klasy rządzącej — szlachty. W klasie VII pojęcie państwa poszerza się o nowy element — dojście do władzy nowej warstwy społecznej — burżuazji. Po omówieniu zwycięstwa Rewolucji Październikowej w Rosji uczniowie powinni dostrzec, że państwo socjalistyczne stało się wyrazicielem interesów najszerzych mas ludowych oraz organizatorem życia gospodarczego i społecznego.

Licząc się z tym, że zrozumienie czasu historycznego nasuwa uczniom duże trudności, orientację w czasie rozwija się w oparciu o daty naszej ery, wprowadzając jako pierwszą datę rok 966. Pojęcia czasowe przed wiekiem X kształtują się w zasadzie przez następstwo tematów zgodnie z chronologią. Nauczyciel powinien wymagać od uczniów znajomości określonej liczby faktów historycznych wraz z datami zamieszczonymi w materiale nauczania dla poszczególnych klas oraz umiejętności umiejscowienia konkretnej daty w odpowiednim stuleciu, z przybliżeniem w kla-

sach VII i VIII do pół wieku. Daty podane w programie w nawiasach nie są obowiązujące. Dla wyrobienia orientacji w czasie konieczne jest przeprowadzenie systematycznych ćwiczeń z chronologii.

Podstawową pomocą w nauczaniu historii w klasach V—VIII jest podręcznik. Dużo uwagi należy poświęcić wdrażaniu uczniów do umiejętnego posługiwania się podręcznikiem, do korzystania zarówno z tekstu, jak z ilustracji, z mapek, z zestawień chronologicznych itp. Podręcznik spełnia różnorodną rolę: stanowi uzupełnienie opowiadania nauczyciela, jest podstawą do przygotowania nowego materiału, pomaga w utrwalaniu materiału. Tekst, pytania i ćwiczenia oraz ilustracje w podręczniku mogą stanowić podstawę samodzielnych prac w klasie i w domu.

W celu pogłębienia omawianych zagadnień oraz rozbudzenia u uczniów zainteresowania historią należy ich zachęcać do lektury odpowiednich powieści historycznych oraz łatwych opracowań popularnonaukowych. Jako pomoc naukową powinien nauczyciel wykorzystywać w możliwie szerokim zakresie teksty źródłowe, umiejętnie dobrane i dostosowane do poziomu klasy.

W celu wdrożenia uczniów do lokalizacji wydarzeń historycznych należy posługiwać się na lekcjach mapą ścienną oraz korzystać z mapek w podręczniku i w atlasie. Pracę z mapą trzeba prowadzić systematycznie, zaczynając od elementów prostych w klasach niższych i przechodząc stopniowo do wydobywania większej liczby szczegółów i rozwiązywania trudniejszych zagadnień w klasach wyższych. W zasadzie należy posługiwać się na lekcjach mapą historyczną. Mapę fizyczną stosuje się wówczas, gdy trzeba np. wyjaśnić, jak warunki naturalne wpływały na przebieg faktu historycznego lub kierunek rozwoju jakiegoś kraju.

Z uwagi na wielkie znaczenie materiałów wizualnych, ułatwiających zbliżenie przeszłości do wyobraźni ucznia i rozwijanie konkretnych wyobrażeń historycznych, należy jako pomoc naukową wykorzystywać przedmioty rzeczywiste: zabytki, ekspozycje muzealne. Zastępczo mogą służyć ilustracje, fotografie przedstawiające narzędzia, sprzęty, ubiory, zabytki architektury,

rzeźby, malarstwa. Należy również korzystać z obrazów, zarówno rysunków i sztychów pochodzących z dawnej epoki, jak i obrazów artystycznych współczesnych.

Uzupełnieniem materiałów wizualnych są makiety i modele (narzędzia pracy, ubiory, środki komunikacji, budowle publiczne i prywatne w różnych epokach itp.), które oddziałują na umysł ucznia w sposób bardziej plastyczny. Zwłaszcza modele pozwalające na ukazanie danego obiektu w działaniu (np. most zwoz-dzony) oddają duże usługi w nauczaniu.

W pracy szkolnej należy wykorzystywać również przeźrocza, a zwłaszcza filmy. Film daje możliwość przedstawienia przeszłości w ruchu i działaniu, a przez to ułatwia pełniejsze i bardziej bezpośrednie poznanie omawianego zagadnienia. Przed wyświetlaniem filmu należy odpowiednio przygotować młodzież, ukierunkować obserwację, a po skończonej projekcji powiązać treść filmu z materiałem nauczania, wydobyć istotne zagadnienia potrzebne dla osiągnięcia zamierzonego celu i sprawdzić, czy uczniowie dobrze film zrozumieli. Można także podać pewne wiadomości uzupełniające lub bardziej interesujące uczniów szczególnie związane z tematyką filmu.

Dużą pomoc w nauczaniu historii stanowią audycje radiowe i telewizyjne.

Wycieczki organizuje się celem zaznajomienia uczniów z zabytkami historycznymi we własnej miejscowości, w najbliższej okolicy i na terenie kraju. Oprócz zabytków miejscowych (odkrywkę archeologiczne, budowle, zabytki rzeczowe zgromadzone w muzeach, materiały pisane — w archiwach) należy zwiedzać również miejsca upamiętnione wydarzeniami historycznymi, a także zabytkowe warsztaty pracy.

Materiał nauczania podany w programie nauczyciel powinien uzupełniać wiadomościami z przeszłości regionu, w którym znajduje się szkoła. Wiadomości te obejmują zagadnienia polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturalne. Przez zaznajomienie uczniów z zabytkami przeszłości znajdującymi się w danej miejscowości lub okolicy oraz przez wiązanie ważniejszych momentów z dziejów regionu z odpowiednim tematem programu uświadamia się

młodzieży ścisły związek poszczególnych środowisk z całością państwa. Ma to szczególne znaczenie na ziemiach zachodnich i północnych. Specjalną uwagę należy zwrócić na te wydarzenia, które wiążą się z walką Polaków o wyzwolenie społeczne i narodowe i które mają duże znaczenie wychowawcze.

Poznanie przeszłości własnego regionu powinno następować stopniowo, w miarę narastania materiału z historii Polski. Dodatkowy materiał nauczania z historii regionalnej należy jednak ograniczać do niezbędnych tylko elementów, aby nie przeciążać uczniów.

W zespole przedmiotów występujących w planie nauczania szkoły podstawowej historia realizuje swoiste cele poznawcze, kształcące i wychowawcze. Niemniej ma ona wiele punktów stycznych z innymi przedmiotami. Z jednej strony nauczyciel historii korzysta z wiadomości i umiejętności, które uczniowie zdobywają na lekcjach innych przedmiotów, z drugiej zaś strony wiadomości z historii ułatwiają uczniom rozumienie treści poznawczych z innych dziedzin wiedzy.

Wiele związków ma historia z nauką języka polskiego. Historia ułatwia umiejscowienie w czasie i należyte zrozumienie wydarzeń z przeszłości, występujących w lekturze języka polskiego, życiorysów wybitnych pisarzy oraz tła historyczno-kulturalnego ich działalności. Lektura polonistyczna, zwłaszcza o tematyce związanej z walką narodowyzwolenczą, z okupacją hitlerowską i budownictwem socjalizmu w naszym kraju, wzbogaca materiał, na którym historyk budzi emocjonalny stosunek do omawianych zagadnień.

Z wiadomości historycznych uczniów korzysta nauczyciel wychowania obywatelskiego, ale i ten przedmiot pomaga historykowi przy utrwalaniu szerokich uogólnień wyjaśniających prawa rozwoju społecznego.

Do kształtowania wyobrażeń przestrzennych niezbędne są wiadomości z geografii. Znajomość środowiska geograficznego pozwala lepiej zrozumieć przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne, które dokonywały się w przeszłości, wykryć przyczyny nierównomierności w rozwoju społeczeństw, wynikające z wa-

runków geograficznych, i wykazać, jak człowiek swoją pracą przeobraża przyrodę. Dużym ułatwieniem w pracy nauczyciela historii jest umiejętność czytania mapy, którą zdobywają uczniowie na lekcjach geografii.

Przy opracowywaniu tematów z zakresu kultury i sztuki mogą być wykorzystane wiadomości, jakie uczniowie uzyskali na lekcjach wychowania plastycznego i muzycznego. W szczególności chodzi tu o elementy wiedzy o sztuce oraz informacje o wybitnych muzykach i ich twórczości. Nauczyciel historii powinien na przykład wykorzystać w odpowiednim momencie wiadomości uczniów o pieśniach narodowych i rewolucyjnych (*Hymn państwowy, Międzynarodówka, Warszawianka* itp.), uzyskane na lekcjach wychowania muzycznego.

Wskazówki dotyczące realizacji materiału nauczania w poszczególnych klasach mają na celu ukierunkowanie pracy nauczyciela przez zwrócenie uwagi na istotne i ważne zagadnienia zawarte w tym materiale i sposób ich interpretowania. Wskazówki te podsuwają również metodyczne sposoby ujęcia niektórych trudniejszych zagadnień.

Zwraca się przy tym uwagę nauczyciela, że użyte w tych wskazówkach trudniejsze sformułowania i terminy naukowe nie są przeznaczone dla ucznia.

Orientacyjny przydział godzin na realizację programu obejmuje również czas potrzebny na powtarzanie materiału nauczania.

KLASA V

Materiał nauczania z historii Polski jest poprzedzony cyklem obrazów ukazujących w sposób przystępny na tym poziomie rozwój kultury ludzkiej od jej początków, tzn. od życia ludzi pierwotnych. Temat „Najdawniejsze ogniska cywilizacji Starożytnego Wschodu” nie powinien być rozbudowywany. Przy pomocy mapy należy uczniom wyjaśnić znaczenie warunków naturalnych dla rozwoju kultury na tych terenach. Na przykładzie

Egiptu poznają uczniowie bliżej sposoby uprawy roli oraz rozwój rzemiosła i handlu. Tu również wyjaśni się, na czym polegał podział społeczeństw i co to jest władza państwowa.

Obrazy z życia gospodarczego, politycznego i kulturalnego starożytnej Grecji i Rzymu ukazują początki kultury europejskiej, opartej w znacznej mierze na dorobku Starożytnego Wschodu. Materiał nauczania pozwala również na wydobycie momentów wychowawczych, np. przez podkreślenie znaczenia doskonalenia fizycznego i moralnego zawodników olimpijskich oraz bohaterstwa Greków w obronie niepodległości. Program przewiduje wprowadzenie niektórych pojęć i terminów spotykanych często w literaturze i w życiu codziennym z zakresu mitologii greckiej, ustroju, kultury itp. Na przykładzie historii Rzymu ukazany będzie pełniejszy obraz ustroju społecznego opartego na niewolnictwie oraz przejawy walki klasowej, toczącej się w łonie tego ustroju.

W wyniku opanowania materiału nauczania tego działu uczniowie powinni uświadomić sobie, co zawdzięczamy ludom Starożytnego Wschodu oraz Grekom i Rzymianom, co ludy te wniosły do naszej kultury. Wkład ten ogranicza się przede wszystkim do elementów kultury i techniki. Należy przy tym uczniom wyjaśnić, że te wielkie osiągnięcia ludów starożytnych były w dużej mierze uwarunkowane pracą niewolników.

Obraz ziem polskich w starożytności poznają uczniowie na przykładach zabytków kultury prasłowiańskiej. Wprowadzenie tego tematu ma na celu uświadomienie uczniom, że historia nasza nie zaczyna się od Mieszka I, że początki kultury materialnej na naszych ziemiach sięgają w bardzo odległą przeszłość.

Na materiale tym należy wyjaśnić niektóre prawidłowości rozwoju społeczeństw, a mianowicie: przełomowe znaczenie rolnictwa i użytkowania metali, przekształcenie się wspólnoty rodowej w strukturę klasową, krystalizowanie się grup zawodowych, organizowanie państw. Występują one najwyraźniej w materiale dotyczącym Starożytnego Wschodu oraz ziem polskich, gdyż społeczeństwa śródziemnomorskie ukazane są w programie w okresie rozkwitu gospodarczego, państwowego i kulturalnego.

Materiał zaznajamiający z epoką feudalną ukazuje jej cechy najwyraźniejsze, najłatwiej uchwytnie dla uczniów, tzn. — pokazuje podstawę gospodarczą, rozwarstwienie społeczne i stosunki klasowe. Nie przewiduje się jednak wprowadzenia na tym poziomie ani terminu „feudalizm”, ani pojęcia feudalizmu jako formacji, ograniczając się do pojęć prostszych: pan feudalny, chłop poddany itp. Porównując położenie niewolników w Rzymie z sytuacją chłopów poddanych w ustroju feudalnym, należy uświadomić uczniom, że nastąpił tu pewien postęp. Nawiązując do tych wniosków w klasach wyższych przy omawianiu rewolucji burżuazyjnej i socjalistycznej, ułatwi się uczniom zrozumienie tego, że każda nowa formacja ekonomiczno-społeczna stanowi postęp w rozwoju społeczeństwa.

Materiał z dziejów powszechnych jest fragmentaryczny i ogranicza się do kilku tematów o dużym znaczeniu historycznym, pozostających w ścisłym związku z historią Polski w danym okresie lub w następnych wiekach.

Dzieje Polski średniowiecznej mają układ bardziej systematyczny. Obejmują okres wczesnofeudalny i rozkwit feudalizmu do 1370 r.

Uczniowie powinni zrozumieć, że powstanie państwa polskiego było rezultatem zjednoczenia plemion polskich, że umacnianie się państwowości polskiej postępowało w ostrych starciach z napierającymi feudałami niemieckimi.

W dalszym ciągu należy podkreślić, że w dobie rozdrobnienia dzielnicowego, mimo osłabienia państwa, życie gospodarcze rozwijało się dalej i stopniowo powstawały warunki sprzyjające przywróceniu jedności państwa. Problem rozbitcia dzielnicowego należy pokazać także na przykładzie Rusi Kijowskiej dla wyjaśnienia, że nie było to zjawisko typowe tylko dla Polski.

W walce o odbudowę jedności państwa w XIV w. uczniowie powinni zrozumieć dążenie do stworzenia wewnątrznie silnego, jednolitego państwa dla obrony przed naporem ze strony zakonu krzyżackiego.

Materiał nauczania pozwala wyjaśnić uczniom, że na skutek doskonalenia się narzędzi i wzrostu wydajności pracy dokonał

się postęp w rozwoju rolnictwa i doszło do oddzielenia się rzemiosła od rolnictwa. W wyniku tego powstały najpierw oddzielne osady handlowo-przemysłowe, później zaś miasta jako ośrodki rozwiniętego handlu i wytwórczości rzemieślniczo-przemysłowej. Tym głęboko sięgającym przemianom gospodarczym towarzyszyło podniesienie się poziomu życia, kultury materialnej i duchowej.

Poznanie przemian gospodarczych powinno doprowadzić do zrozumienia przemian w życiu społecznym, w szczególności w położeniu chłopstwa i mieszczaństwa. Omawiając warstwy i klasy społeczne, nauczyciel powinien wyraźnie ukazać na konkretnych przykładach uprzywilejowane stanowisko możnowładców świeckich i duchownych.

W klasie V historia występuje po raz pierwszy jako osobny przedmiot nauczania. Nakłada to na nauczyciela obowiązek systematycznego instruowania uczniów, jak mają się uczyć tego przedmiotu, a w szczególności — jak korzystać z podręcznika, jak prowadzić zeszyt przedmiotowy.

Charakter materiału nauczania, dotyczący wydarzeń z bardzo odległych czasów, oraz poziom umysłowy uczniów stwarzają warunki, w których praca nauczyciela powinna mieć na celu przede wszystkim wytworzenie w umysłach uczniów wyobrażeń historycznych i stopniowe budowanie na nich pojęć. W związku z tym w klasie V szczególnie ważną rolę odgrywa żywe i barwne opowiadanie nauczyciela przy maksymalnym wykorzystaniu środków poglądowych.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działań materiału nauczania w klasie V:

Życie ludzi pierwotnych	4 godz. lekc.
Starożytny Wschód	6 „ „
Starożytna Grecja	9 „ „
Starożytny Rzym	9 „ „
Słowianie	3 „ „

Europa w IX i X w.	2 godz. lekc.
Początki i umocnienie państwa polskiego	12 „ „
Polska w okresie rozdrobnienia dzielnicowego	9 „ „
Zjednoczenie i umocnienie państwa polskiego	10 „ „

KLASA VI

Materiał nauczania w klasie VI obejmuje okres od 1370 r. do przewrotu przemysłowego w Anglii w XVIII w. i dotyczy w przeważającej mierze spraw polskich. Historia Polski ukazana jest na tle zmian zachodzących w feudalnym sposobie produkcji, prowadzącym do kształtowania się elementów wczesnego kapitalizmu na Zachodzie. W związku ze zmianami w sposobie produkcji powstają nowe klasy społeczne: najemni robotnicy i burżuazja.

Przy omawianiu kultury Odrodzenia należy podkreślić jej świecki charakter i postępową treść, przejawiającą się m. in. w zainteresowaniu się człowiekiem, zrzuconiu więzów krępujących postęp w nauce i w życiu, krytycznym stosunku do Kościoła, badaniu przyrody. Odrodzenie polskie powinno wystąpić jako część Odrodzenia europejskiego, należy jednak akcentować jego charakter narodowy. Polska w XVI w. dotrzymuje Europie kroku w rozwoju kultury i wnosi wielkie wartości do kultury i nauki europejskiej (Kopernik).

Mówiąc o odkryciach geograficznych należy — obok przyczyn i znaczenia tych odkryć dla Europy — ukazać również związki i wzajemne oddziaływanie stosunków gospodarczych w Europie zachodniej i w Polsce (wzrastający eksport zboża i surowców, nieograniczony zwłaszcza dla szlachty — import wyrobów przemysłowych ze szkodą dla rodzimego rzemiosła). Należy szczególnie podkreślić światopoglądowe znaczenie odkryć.

Przemiany gospodarcze i społeczne, zachodzące w Europie zachodniej, manufaktura i jej rozwój, a w związku z tym początki nowych klas społecznych — burżuazji i wolnonajemnej siły roboczej, muszą być przedmiotem bacznej uwagi ze strony nau-

czyciela. Uczniowie powinni poznać charakterystyczne właściwości manufaktury (podział pracy, specjalizacja, wzrost wydajności pracy, wolnonajemna siła robocza) oraz jej wyższość nad rzemiosłem cechowym, pojąć, że podział pracy na proste procesy produkcyjne przyspiesza i ułatwia zastąpienie pracy ludzkiej pracą mechaniczną.

Reformację należy ująć jako ruch społeczny występujący pod hasłem reformy Kościoła w celu walki z uciskiem, a w Polsce jako ruch polityczny, podejmujący walkę z możnowładztwem i Kościołem o gruntowną reformę państwa. Należy położyć akcent na radykalizację reformacji (wojna chłopska w Niemczech, ideologia arian). W załamaniu się reformacji w Europie i w Polsce należy widzieć zahamowanie rozwoju, wzrost sił reakcji i nietolerancji. Osobny temat w programie poświęcony jest sprawie walki o naukowy pogląd na świat. Zagadnienie to należy ukazać na tle konkretnej działalności i losów Kopernika, Galileusza, Giordana Bruno, podkreślając odwagę i wytrwałość uczonych w walce o prawdę naukową oraz metody, którymi Kościół usiłował zwalczyć myśl postępową.

Ukazując siłę polityczną Polski w XV i XVI w., której wyrazem było złamanie potęgi krzyżackiej i odzyskanie Pomorza, należy wskazać na te elementy ustroju i polityki, które w przeszłości stały się przyczyną słabości państwa, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej (odwrót od polityki zachodniej, niedocenywanie sprawy bałtyckiej, wielonarodowościowy charakter Rzeczypospolitej po unii lubelskiej, wolna elekcja). Przy omawianiu wydarzeń politycznych w XVII w. szczególnie podkreślić trzeba załamanie się politycznej roli szlachty i umocnienie się gospodarcze i polityczne magnaterii („królewężta”), jej politykę sprzeczną z interesami Rzeczypospolitej, wciągającą państwo w długotrwałe i niszczące kraj wojny zaborcze, prywatę, a nawet przejawy zdrady narodowej. W sposób emocjonalny należy ukazać pozytywną rolę wybitnych jednostek w życiu państwowym i w obronie przed najazdami oraz wyjaśnić uczniom, które z wojen tego okresu miały charakter zaborczy, a które obronny. Sil-

nie też podkreślić trzeba aktywną rolę mas ludowych w obronie ojczyzny.

Uczniowie powinni poznać i zrozumieć przyczyny zacofania gospodarczego Rzeczypospolitej w XVII w., a w szczególności: ugruntowanie się gospodarki folwarcznej jako formy panującej na wsi, pogłębiającą się ruinę chłopstwa, zahamowanie rozwoju miast w wyniku antymieszczańskiej polityki szlachty oraz zniszczenia wojenne.

Zaostrzające się konflikty, których przyczyną był ucisk narodowościowy i społeczny mas chłopskich, doprowadziły do wybuchu powstania na Ukrainie i do buntów chłopskich na ziemiach polskich.

Na tle wydarzeń politycznych i zacofania gospodarczego w Polsce XVII w. uczniowie powinni zrozumieć cechy charakterystyczne kultury polskiej tego okresu. Należy zwrócić uwagę na kierunek nauczania w szkołach jezuickich oraz na przejawy nietolerancji religijnej, które były wynikiem tego wychowania.

Nawiązując do manufaktury wskaże się uczniom istotne cechy rewolucji przemysłowej w Anglii w XVIII w. W szczególności podkreśli się społeczne znaczenie wynalazków technicznych, zwłaszcza maszyny parowej, oraz olbrzymi skok od manufaktury do przemysłu maszynowego i jego konsekwencje, tzn. ukształtowanie się nowych klas: burżuazji i klasy robotniczej.

Te przemiany należy ukazywać przystępnie, nie wprowadzając ani terminu, ani pojęcia „kapitalizm”, posługując się pojęciami prostymi: fabryka, robotnicy najemni, właściciele fabryk.

W zestawieniu ze zmianami w Europie zachodniej szczególnie jaskrawo wystąpi rosnące zacofanie i stopniowy upadek gospodarczy Polski. Odbiciem kryzysu politycznego i gospodarczego w Polsce w pierwszej połowie XVIII w. był upadek kultury.

Na tym tle trzeba ukazać walkę o likwidację zacofania w kraju, podjętą przez postępowe elementy wśród szlachty, oraz niesprzyjającą sytuację zewnętrzną (zorganizowana akcja trzech przysłych zaborców). Należy zaakcentować fakt, że pierwszy rozbiór zmobilizował postępowe siły w narodzie do walki o reformy celem uratowania niepodległego bytu.

W temacie o powstaniu Stanów Zjednoczonych A.P. uczniowie po raz pierwszy zapoznają się z walką o wyzwolenie spod ucisku i wyzysku kolonialnego. Należy tu jednak wyraźnie zaznaczyć, że z wolności skorzystała tylko ludność biała, że w dalszym ciągu utrzymała się dyskryminacja ludności tubylczej i niewola Murzynów. Podkreślić należy udział Polaków w walce o wolność innych narodów.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie VI:

Wzrost znaczenia Polski w Europie	11 godz. lekc.
Europa w okresie Odrodzenia, wielkich odkryć geograficznych i reformacji	13 „ „
Rzeczpospolita szlachecka w Polsce w XVI w.	12 „ „
Polska i Rosja od XV do początków XVII w.	3 „ „
Rzeczpospolita szlachecka w XVII w.	12 „ „
Rosja i Prusy w pierwszej połowie XVIII w.	2 „ „
Rozkład Rzeczypospolitej szlacheckiej i próby reform	6 „ „
Rewolucja przemysłowa w Anglii w XVIII w.	3 „ „
Powstanie Stanów Zjednoczonych A.P.	2 „ „

KLASA VII

W klasie VII występuje silniejsze powiązanie historii Polski z historią powszechną, która stanowi konieczne tło dla zrozumienia przemian zachodzących na ziemiach polskich.

Rewolucja burżuazyjna we Francji daje okazję do wyjaśnienia uczniom w sposób dostępny, że istnieje prawo koniecznej zgodności stosunków produkcji z charakterem sił wytwórczych. Przy czym należy wykazać, że zakłócenie tego prawa prowadzi do rewolucji. Dając obraz sił klasowych we Francji uświadamia się uczniom sprzeczności między feudałami a tzw. „stanem trzecim” i wyjaśnia, że zarówno burżuazja francuska, jak i chłopci dążyli do obalenia feudalizmu.

Dając ocenę tej rewolucji należy podkreślić, że chociaż nie zniosła ona wyzysku, gdyż na miejsce dawnych wyzyskiwaczy-feudałów przyszli nowi — burżuazja, to jednak obalenie feudalizmu stworzyło warunki dla rozwoju nowej wyższej formacji, kapitalizmu, i że na tym polega postępowość rewolucji burżuazyjnej.

Trzeba ukazać wpływ i oddziaływanie rewolucji francuskiej na Polskę w okresie reform politycznych i gospodarczych. Uświadamiając uczniom zacofanie kraju, trzeba wykazać, że odmienne warunki pociągały za sobą konieczność odmiennych rozwiązań, a więc że w Polsce np. dążenia do wzmocnienia władzy królewskiej i dziedziczości tronu były postępowe, dlatego przedstawiciele myśli postępowej dążyli do stworzenia silnej władzy. Lepiej wystąpi wówczas dorobek polskiej myśli politycznej (Staszic, Kołłątaj), odrodzenie kulturalne narodu, Komisja Edukacji Narodowej, początki reform Sejmu Czteroletniego i Konstytucja 3 maja, Uniwersał połaniecki. Należy podkreślić wagę i pozytywne znaczenie tych reform.

Reformy te były realizowane w ostrej walce z reakcją wewnętrzną oraz z ingerencją państw zaborczych. Do walki o utrzymanie niepodległości, a potem o jej odbudowę włączają się coraz szersze warstwy — mieszczaństwo, chłopci. Chociaż nastąpiła katastrofa rozbiorów, naród się nie załamał. Podjęto walkę o odbudowę państwowości w oparciu o rewolucyjne siły Europy. W coraz szerszych warstwach społeczeństwa utrwała się przekonanie o potrzebie powiązania walki o wyzwolenie narodowe z walką o wyzwolenie społeczne chłopca polskiego (np. Uniwersał połaniecki, spis P. Ściegiennego, powstanie w 1846 r. oraz dekret Rządu Narodowego w 1863 r.). Należy wskazać na heroizm zarówno akcji spiskowej, jak i walki powstańczej, różnorodność jej form, zmaganie się z siłami reakcyjnymi w kraju i z zaborcami, rolę patriotycznej szlachty, wspólną walkę rewolucjonistów polskich i rosyjskich oraz doprowadzić do zrozumienia, że carat był wspólnym wrogiem narodu polskiego i rosyjskiego.

Ukazując rozwój życia gospodarczego na ziemiach polskich pod

zaborami, należy podkreślić odmienność kształtowania się kapitalizmu w poszczególnych zaborach i nierównomierny jego rozwój. Zagadnienie uwłaszczenia w poszczególnych zaborach należy powiązać z rewolucyjną walką chłopów polskiego i z sytuacją w państwach zaborczych.

Przy omawianiu rewolucji przemysłowej w Europie należy wyjaśnić uczniom, że w niektórych okresach produkcja maszynowa powodowała pogorszenie sytuacji robotnika: masowe bezrobocie, nędzę, pracę kobiet i dzieci. Wielkie skupienie robotników w fabrykach i wzrost ich świadomości umożliwiły organizowanie się ich do walki z wyzyskiem. Na tym tle uczniowie łatwiej będą mogli zrozumieć rolę Marksa i Engelsa oraz *Manifestu komunistycznego* w procesie organizowania i kierowania walką klasy robotniczej o wyzwolenie społeczne. Należy przy tym silnie podkreślić, że z powstaniem I Międzynarodówki wiązała się akcja w obronie ciemniejszego narodu polskiego.

Przy temacie „Wiosna Ludów w Europie i na ziemiach polskich” należy zwrócić uwagę uczniów na utrzymujące się zacofanie ziem polskich, gdzie kapitalistyczne stosunki rozwijały się w warunkach niezlikwidowanego feudalizmu, gdy w Europie zachodniej dojrzał już konflikt między burżuazją a proletariatem, narody zaś walczyły o demokratyczne przeobrażenia i zjednoczenie w ramach państwa narodowego.

Komunę Paryską uczniowie powinni zrozumieć jako początek nowego etapu historycznego, pierwszą próbę zdobycia władzy przez proletariat francuski, który wystąpił do walki z antynarodową polityką burżuazji. Należy w sposób emocjonalny podkreślić bohaterstwo komunardów oraz liczny udział Polaków.

Dużą uwagę należy poświęcić doniosłym zmianom zachodzącym w świecie w drugiej połowie XIX w.: rozwój nauk przyrodniczych i techniki, powstanie nowych gałęzi produkcji, pogłębianie się sprzeczności między mocarstwami, kolonializm, zacofanie krajów kolonialnych i zależnych, przebiegający nierównomiernie rozwój kapitalizmu.

W świetle omówionych zagadnień uczniowie powinni dostrzec i zrozumieć znaczenie wzrostu aktywności klasy robotniczej.

Na tle przemian w świecie ukazuje się dzieje narodu polskiego po r. 1864, w szczególności rozwój przemysłu i rolnictwa, wysiłki w celu przewyciężenia zacofania, uformowania się burżuazji i proletariatu oraz początek i koleje ruchu robotniczego i chłopskiego.

Walka o zachowanie narodowości w warunkach polityki germanizacyjnej i rusyfikacyjnej oraz ugodowość polskich klas posiadających, odrodzenie narodowe na Śląsku i Mazurach, zachowanie i pielęgnowanie jedności narodu mimo rozbicia na zabory — muszą znaleźć dobitny wyraz. Wystąpić powinno w sposób jasny, że walka o wyzwolenie narodowe jest ściśle złączona z walką o wyzwolenie społeczne i że walkę tę podjęła w odmiennych warunkach nowa klasa — proletariat, która dochodzi do własnego programu społecznego i politycznego. Uczniowie powinni zrozumieć, co łączyło poszczególne odłamy klasy robotniczej i co je dzieliło oraz jakie były następstwa rozbicia w polskim ruchu robotniczym.

Podkreślenia wymaga fakt, że przywódcy polskiego ruchu robotniczego brali udział w ruchu robotniczym państw zaborczych, że naród polski w walce z zaborcami miał sojuszników w klasie robotniczej tych państw, a szczególnie w rosyjskim ruchu robotniczym (bolszewicy) i ruchach narodów ciemionych przez carat. Pełny akcent należy położyć na zasadę samookreślenia narodów, wprowadzoną przez Lenina do programu SDPRR.

Szerzej należy omówić rozwój kultury polskiej, walkę o kulturę i oświatę dla mas w języku narodowym (tajne nauczanie), wyjaśnić doniosłą rolę literatury i sztuki w życiu narodu pod zaborami.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działań materiału nauczania w klasie VII:

Wielka burżuazyjna rewolucja we Francji	3 godz. lekc.
Walka o naprawę Rzeczypospolitej i zachowanie niepodległości	12 „ „
Europa w latach 1795—1815. Próby odzyskania niepodległości Polski	5 „ „

Czasy reakcji i walk narodowowyzwoleńczych Polaków w latach 1815—1846	11 godz. lekc.
Walka burżuazji o władzę. Początki ruchu robotniczego. Powstanie styczeniowe w Polsce	12 „ „
Europa i ziemie polskie pod zaborami w II poło- wie XIX i na początku XX w. Rozwój ruchu robotniczego	21 „ „

KLASA VIII

Na klasę VIII przypada okres od rewolucji 1905 r. do czasów najnowszych. Jest to okres najgłębszych przeobrażeń społeczno-politycznych w świecie, zapoczątkowany przez Wielką Październikową Rewolucję Socjalistyczną.

Przy omawianiu rewolucji 1905 r. należy zaznaczyć decydującą rolę klasy robotniczej, liczny udział mas chłopskich, a w Królestwie Polskim — łączenie walki o wyzwolenie narodowe i społeczne. Rewolucję 1905 r. w Królestwie i Rosji należy omówić łącznie oraz podkreślić, że zwycięstwo rewolucji w Królestwie było niemożliwe bez zwycięstwa rewolucji w Rosji.

Przy omawianiu sprawy polskiej w czasie pierwszej wojny światowej należy wykazać, że tylko klęska wszystkich zaborców i zwycięstwo rewolucji mogły przynieść wyzwolenie narodowe Polski. Rewolucja Październikowa, anulując traktaty rozbiorowe, pierwsza stanęła na stanowisku prawa Polski do niepodległego bytu państwowego.

Przy omawianiu Rewolucji Październikowej należy uwydatnić rolę partii bolszewickiej i jej przywódcy, Lenina. W związku z tym należy wysunąć na plan pierwszy zdobycie władzy w państwie przez klasę robotniczą, kolejno zaś obronę państwa robotniczo-chłopskiego przed kontrrewolucją i obcą interwencją. Pozwoli to na zrozumienie trudności, z jakimi Związek Radziecki musiał walczyć, zanim zostały stworzone warunki budowy socjalizmu.

Przy omawianiu zakończenia wojny i traktatu wersalskiego oraz sytuacji w świecie powojennym należy zwrócić uwagę na

wzrost fali rewolucyjnej, a w jej konsekwencji na demokratyzację społeczeństwa i wzrost znaczenia partii komunistycznej z jednej strony, a z drugiej na próby faszyzacji Europy.

Omawianie historii Polski okresu 20-lecia pozwoli na zrozumienie, że procesowi budowy państwowości polskiej towarzyszyły ostre walki klasowe. Uczniowie powinni zrozumieć, że tendencja do przesunięcia granicy daleko na wschód była niesłuszna, że zagarnięcie ziem zamieszkałych w większości przez ludność niepolską stało się źródłem słabości państwa, zarówno w sytuacji wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Należy pokazać również osiągnięcia narodu w okresie dwudziestolecia, np. w dziedzinie odbudowy gospodarczej, szkolnictwa i nauki. Nie mogło to jednak zmienić zasadniczo położenia klasy robotniczej. W dalszym ciągu występowało zaostrzenie walki klasowej, wynikające m. in. z zależności naszego przemysłu od obcego kapitału i z nierozwiązania sprawy agrarnej. W walce o postępowe postulaty przewodziła KPP i PPS-lewica, przy wydatnym udziale w życiu politycznym radykalnych elementów chłopskich oraz postępowej inteligencji.

W okresie międzywojennym zarysowują się w Polsce dwa okresy: pierwszy — burżuazyjno-demokratyczny do przewrotu w 1926 r., drugi — postępującej faszyzacji kraju.

W toku omawiania tych tematów należy uwydatnić, że pomiędzy polityczną i ekonomiczną sytuacją międzynarodową a sytuacją Polski zachodził ścisły związek. Na tym tle uczeń powinien zrozumieć zgubne skutki ówczesnej polityki zagranicznej i wewnętrznej oraz ocenić rolę postępowej części społeczeństwa, będącej w opozycji i walce z sanacyjnym rządem przeciw faszyzacji kraju i Europy, i wskazując na potrzebę solidarności ze Związkiem Radzieckim. Wystąpi wówczas jasno, że katastrofa wrześniowa była wynikiem antyradzieckiej polityki ówczesnego rządu, a w związku z tym izolacji Polski w obliczu najazdu hitlerowskiego, jak również braku pomocy ze strony Francji i Anglii wbrew umowom zawartym z Polską. Wystąpi beznadziejność sytuacji Polski już w chwili wybuchu wojny. Równocześnie jednak należy podkreślić wolę walki narodu, która znalazła swój

wyraz zarówno w czasie kampanii wrześniowej, zwłaszcza w braterstwie żołnierza i postawie ludności, jak w latach okupacji.

W dziale „Druga wojna światowa” główny nacisk należy położyć na walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami w kraju i poza granicami, na polsko-radzieckie braterstwo broni oraz na decydującą rolę ZSRR w wyzwoleniu Polski. Podkreślić tu trzeba dzieje I Armii WP — jej marsz od Lenino do Berlina — oraz ukazać udział Polaków w walkach na Zachodzie.

Duże znaczenie poznawcze i wychowawcze ma ostatni dział materiału nauczania w tej klasie, dotyczący najnowszych wydarzeń dziejowych od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej. Jest rzeczą ważną, aby uczeń kończący szkołę podstawową był zorientowany w aktualnej sytuacji w kraju i w świecie, by należycie rozumiał współczesną problematykę polityczną i potrafił zająć właściwą postawę w konkretnych sytuacjach.

Na samym wstępie należy wyjaśnić uczniom, że socjalizm, który do czasów drugiej wojny światowej budowano w jednym tylko kraju — Związku Radzieckim, przekształca się obecnie w system światowy. Powstał potężny obóz państw socjalistycznych, którego siła polega na ścisłej więzi ekonomicznej i politycznej, na internacjonalnej solidarności, na jedności celów i dróg. W obozie tym przodującą rolę odgrywa Związek Radziecki, zarówno dzięki swemu doświadczeniu, jakie zdobył w praktyce rewolucyjnej i w budownictwie socjalistycznym, jak i dzięki potędze gospodarczej i militarnej.

Na tle rosnących w świecie sił postępu należy ukazać uczniom kurczenie się wpływów świata kapitalistycznego oraz występujące w jego obozie sprzeczności i konflikty. Kryzys kapitalizmu zaznacza się w rozpadzie systemu kolonialnego pod naporem dążeń narodowowyzwoleńczych ludów kolonialnych i zależnych. Tu należy podkreślić, że niektóre z wyzwolonych ludów budują u siebie socjalizm, a w szczególności wyjaśnić znaczenie powstania Chińskiej Republiki Ludowej.

Ukazując rozwój współczesnej nauki i techniki wyjaśnia się uczniom, że zdobycze te w krajach socjalistycznych zostały wykor-

ne są dla dobra ludzi i postępu, że w tych krajach nauka i technika mają nieograniczone możliwości rozwoju.

W walce o pokój i bezpieczeństwo narodów państwa socjalistyczne przeciwstawiają się agresywnym planom imperializmu, a w szczególności Stanów Zjednoczonych A.P. Trzeba tu uczniom wyjaśnić, na czym polega zasada pokojowego współistnienia państw o różnych ustrojach społeczno-ekonomicznych.

Na tle sytuacji międzynarodowej wyraźniej wystąpi obraz Polski po drugiej wojnie światowej. Uczniowie powinni zdobyć głębokie przekonanie, że droga do socjalizmu, którą wybrał naród polski, jest jedyną drogą, która doprowadziła do zlikwidowania wyzysku i niesprawiedliwości społecznej, stworzyła warunki szybkiego wydzwignięcia się z gospodarczego zacofania oraz pozwala nam żyć bezpiecznie w nowych granicach.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie VIII:

Rewolucja 1905—1907 r. w Rosji i w Królestwie Polskim	3	godz.	lekc.
Pierwsza wojna światowa 1914—1918 r.	4	„	„
Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa	4	„	„
Zakończenie I wojny światowej. Próby likwidacji Republiki Radzieckiej	3	„	„
Odzyskanie niepodległości przez Polskę w listopadzie 1918 r. Początki burżuazyjnej Rzeczypospolitej Polskiej	7	„	„
Budowa socjalizmu w Związku Radzieckim	2	„	„
Świat kapitalistyczny po I wojnie światowej	5	„	„
Przejawy faszycacji w Polsce i walka sił postępowych o demokrację	5	„	„
Sytuacja międzynarodowa w przededniu II wojny światowej	3	„	„
Druga wojna światowa 1939—1945 r.	14	„	„
Polska i świat po II wojnie światowej	14	„	„

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH — WARSZAWA 1963

Wydanie pierwsze. Nakład 50 000+250 egz. Ark.: wyd. 2,8; druk. 2,75. Oddano do składania 8 V 1963 r. Podpisano do druku 22 VIII 1963 r. Druk ukończono w sierpniu 1963 r. Papier rotogr. kl. VII, 70 g, 61×86 cm z Fabryki Papieru w Myszkowie. Zam. nr 4675/232/k. K-12

Skład, matrycowanie i druk: Zakłady Graficzne PZWS w Łodzi

